

Kako so me idioti sistematično uničili

Življenje in delo Babija Papuške

30 let filma *Kako so me idioti sistematično uničili*

Andrej Gustinčič, foto: Rodoljub Jovanović

Ena najbolj ganljivih podob jugoslovanske kinematografije 80. let je Danilo Stojković v vlogi Babija Papuške, znanega kot »Che«, sedečega na robu odprtega tovornega vagona, ki ga pelje iz Črne gore v Beograd. Babi, junak filma *Kako so me idioti sistematično uničili* (Kako sam sistematsko uništen od idioti, 1983, Slobodan Šijan)¹ je s hrbtom obrnjen proti kameri. Na glavi ima baretko, roko naslonjeno na palico. Deluje legendarno; kot ikona, čeprav ni jasno, česa.

¹ Film je bil premierno predvajan julija 1983, v kinematografsko izrazito nevhvaležnem terminu, in bil na hitro umaknjen s sporeda (op. ured.).

Babi je revež, brezdomec, skvoter, potepuh in hipohonder. Povsem obupan zdravnik mu reče, da je »navaden kanceromanijak«. Lastna družina ga sovraži, država ga prezira, mladi uporniki pa zavračajo. Po lastnih besedah je »izvirni pesnik gverilec«, njegov idol je Che Guevara. Babi je z vsako družbo neuskladen človek. Poln ogorčenja do sveta piše avtobiografijo z naslovom, ki je tudi naslov filma. Upa, da bo prišlo do »novega prelivanja krvi«, ker je jugoslovanska komunistična revolucija nedokončana. Poleg tega mu ni prinesla ničesar. Na robu tistega tovornega vagona je videti kot tihi

modrec ali izkušen stari revolucionar, ki brez pritožb hiti k novi nalogi. Lahko pa bi bil tudi navaden klatež.

Film ceste in politična satira *Kako so me idioti sistematično uničili* je morda Šijanov najbolj osebni film, saj črpa iz režiserjevih izkušenj med »beograjskim junijem« leta 1968 in kaže njegovo skepsu. Črpa tudi iz beograjske urbane folklore, katere del so tako tedanji protesti kot Radoš Terzić, resnična oseba za likom Babija, do katerega je gledalcu sicer težko ustvariti odnos. Šijan ne dopušča, da bi ga videli kot tragičnega, plemenitega ali pomembnega, kaj šele kot junaka.

Šijan in koscenarist Moma Dimić sta prilagodila Dimićevo knjigo *Gozdni državljani* (Šumski građanin). Knjiga govori o Radošu Terziću, marksističnem samouku in namišljenem revolucionarju s srbskega podeželja, ki je bil, tako kot njegov filmski alterego, neobjavljen revolucionaren pesnik in privrženec Che Guevare. V knjigi beograjski študentski protesti ne odigrajo večje vloge, Šijan in Dimić pa sta jih kljub vsemu vključila v scenarij, ker je bil Terzić, po Šijanovih besedah, tam zelo prisoten.

»Glavna prvina, ki me je zanimala, je bila enkratna priložnost, da se o tem sistemu samoupravnega socializma spregovori kritično ali skozi perspektivo izkrivljenega uma nekega namišljenega revolucionarja,« pravi Šijan.²

Babija prvič srečamo kot skvoterja, živečega v neki kolibi, pretresenega zaradi smrti Che Guevare. »Ni več gverilca,« pove jeznim in malce prestrašenim lastnikom. Na univerzitetni komemoraciji v Beogradu navdušenim študentom recitira svojo pesem o Guevari (»O, Veliki Che Guevara, ki kot čarodej po svetu čudeže pričara, revolucije neti in ruši ter smrdljivi kapitalizem duši.«) Študenti ploskajo. Z obema rokama dvigne svojo palico nad glavo in nekakšna blažena žalost mu oblije obraz. Potem pa zaploska tudi sam; skromno, kot delegat na partijskem kongresu.

Film sledi Babijevemu potepu v iskanju pravice; od države, ki mu nikoli ni dala invalidske pokojnine, do kmečke družine, ki ga je razdedinila. Tu je njegova spodletela ljubezenska avantura z Rito (Jelisaveta Sablić), ki ga navduši, ko se mu (lažno) predstavi kot Rusinja. »Kje si pa bila,« jo Babi vpraša. »Vse življenje iščem takšno pravo, marksistično ženo, z dušo široko kot nirvana.« Tu je tudi impresivna Marija Tevtonka (čudovita Desa Muck). »Pri nas je merilo v postelji devetkrat,« mu pove. Ko je Babi, prepričan, da mu telo razpada od raka, ne zadovolji, ji pojasni: »Nisem jaz brez kurca. Moje celice živo razpadajo.«

Spí na klopi v parku ali v improvizirani kolibi: »To je pravi cheguarizem na delu. Preživetje v naravi.« Za nekega umetnika pozira kot Jezus na križu. Skozi rodno vas se sprehodi v spremstvu lažne neveste in lokalnih glasbenikov, ki igrata Internacionalo. Ko nima kje spat, se vrže pod avto, da bi ga

2 Šijan v pogovoru z avtorjem besedila, 20. 5. 2013.

Desa Muck in Danilo Stojković

odpeljali v bolnišnico, kjer leži ob hrupno umirajočem človeku. »Prišel je z diagnozo, da je padel z lestve, v resnici pa ima raka,« pove svoji ljubici Riti.

Potepi tega nezadovoljneža, marksističnega kmeta, neuspešnega ljubimca in iskrenega revolucionarja, na koncu pripeljejo na Filozofsko fakulteto v Beogradu, v osrčje študentskega upora junija leta 1968.

Beograd '68

Upor beograjskih študentov je z leti postal del mitologije Beograda: policijski juriš na študente blizu novobeograjskega viadukta (znan kot »masakar kod podvoznjaka«), ko so ti poskušali priti od študentskega naselja do centra; Branko Pešić, predsednik beograjske Skupščine mesta, ki kriči, da jim bo to uspelo »samo preko njegovega trupla«; skandiranje proti »rdeči buržoaziji«; batine desetih policistov, ki jih je dobil profesor Ljuba Tadić, ko je poskušal rešiti neko študentko pred njihovimi udarci; strasten recital Steva Žigona iz Dantonove smrti Georga Büchnerja na dvorišču Filozofske fakultete³ – vse to je v naslednjih letih dobilo sij legende. Vsak Beograjčan je poznal kakšnega »šestdesetosmaša«,

3 Žigonov recital je na ogled v kratkem dokumentarnem filmu Želimirja Žilnika *Junjska gibanja* (Lipanjaska gibanja, 1969). V *Kako so me idioti sistematično uničili* ga Stevo Žigon, ki igra samega sebe, ponovi.

ki je po nekaj pijačah debatiral o »pravem marksizmu« in je nenaklonjeno primerjal sedanjo generacijo s svojo, ki je bila tako cinično izdana.

Ozračje tistih junijskih dni na beograjski Filozofski fakulteti je režiser in pisatelj Živojin Pavlović opisal v svojem dnevniku iz leta 1968 Pljunek poln krvi. Predstavil je razburjenost, ko so se socialistični sinovi in hčere uprli svojim socialističnim staršem. »Eden za drugim začenjajo študentski vodje svoje zmedene, hripave govore,« je zapisal Pavlović. »Njihove misli, jezne, smeje, obtožujoče, občasno izražene nerodno, ironično ali s cinizmom, občasno profesorsko zanesene, občasno jecljave in poenostavljene do banalnosti, dvigajo temperaturo med poslušalci. Delujejo kužno. Množica, na začetku sestavljena iz nepristranskih in radovednih opazovalcev, se je naglo razvnela. Slišijo se kriki: 'Tako je!' Tekom večera in z neprekinjenim prihajanjem množic s Kalemegdana, Trga republike in iz prečnih ulic pridušeno brundanje postaja vse bolj razločno. Skandirajo parole. Kričijo. Revolucionarna omama meša um. Opreznost in sumničenje se umikata pred občutkom solidarnosti. Rojeva se želja po akciji. Spremeniti želijo nezdravo stanje v družbi in odpreti ventile. Ker ti otroci – bratje, sinovi, vnuki – odkrito z obraza trgajo mrtvaški prst iluzij. Življenje, ki so ga dotlej čutili kot nedefinirano tegobo, kot stik raznih naključij, naenkrat odkrije svoj grdi obraz, katerega spačenost se je oblikovala cela de-

Kako so me idioti sistematično uničili

setletja. A ta nekdo ni nepoznan.«⁴

Čeprav so se protestu pridružili vsi, od najbolj desnih klerikalcev do najbolj radikalnih levičarjev, je bil ton levi. Študentje niso zahtevali spremembe sistema. Če bi bilo tako, bi jih lahko oblast zlomila pod parolo »boja proti kontrarevoluciji«. Največji problem za oblast je bil, da so študenti zahtevali le uresničitev že znanega programa Zveze komunistov Jugoslavije. Zahtevali so zaposlitev in boj proti korupciji in nepotizmu, bili so proti rdeči buržoaziji; za »spremembo vodilnega kadra brez adekvatnih kvalifikacij in zaposlitev mladih strokovnjakov na njihovo mesto« in izboljšanje materialnega statusa univerze, kar je bil vse že del programa ZKJ.

Pavlović je v dnevniku zapisal, da so se na študentski upor nekateri Beograjčani odzvali z morilskim sovraštvom. Reakcija

4 Pavlović, Živojin: *Ispljučak pun krvi: Dnevnik '68, PROMETEJ*, Novi Sad, in KWIT PODIUM, Beograd, 1999, str. 30-31.

starejše generacije na proteste se ni močno razlikovala od reakcij konservativcev na Zahodu na proteste njihovih sinov in hčera. To je lepo povzel Goran Paskaljević v svojem filmu *Varljivo poletje 1968* (Varljivo leto '68, 1984), ki je prišel v kino leto dni po Šijanovem. Tokrat je Danilo Stojković na drugi strani. Je sodnik v majhnem mestu, hrupen pater familias, ki se boji lastne sence, ko pogovor nanese na ideologijo. »Jaz nič ne vem,« reče, ko se želi nekdo z njim pogovarjati o študentih. »Nič niste rekli, ničesar nisem slišal.« Ko se mu najstniška hči zaljubi v nekega lokalnega študenta, izrazi klasičen prezir starejših: »Tuj kruh je, pa hoče moj svet menjati!«

Protest se je razširil na univerze v Ljubljani, Zagrebu in Sarajevu. Tito je tedaj v slavnem govoru 9. junija dejal, da imajo študenti prav. V govoru je med drugim povedal, da »če nisem sposoben tega vprašanja rešiti, potem ne bi smel ostati na tem mestu.«⁵ Končal

5 Josip Broz - Tito, citiran v *Ispljučak pun krvi*, str. 127.

ga je očetovsko: »Čas je, da se lotite učenja. Zdaj je čas za izpite, pri čemer vam želim veliko uspeha. Ker bi bilo zares škoda, da izgubite še več časa.«⁶ Govor je napeto soočenje socialističnega vodstva Jugoslavije s prvo povojno generacijo spremenil v zabavo, ki je zajela ves Beograd. Študenti so plesali kozarsko kolo, dogodek, ki je postal razvpit primer naivne vere v Tita in v oblast nasploh.⁷

V prihodnjih mesecih so sile Varšavskega pakta napadle Češkoslovaško in Zveza komunistov Jugoslavije je izdala svoje politične in gospodarske smernice. Strah pred vojnim napadom in uradno spodbujena vsejugoslovanska debata o dokumentu ZKJ sta v glavnem porinila v pozabo napete junijske dneve na Filozofski fakulteti. »Upor študentov, njihove zahteve in njihova pričakovanja kot da so bili le plod fikcije,« je zapisal Pavlović.⁸ Tito pa se je v govoru na zvezi sindikatov ponovno ukvarjal s študentskim uporom, tokrat ostreje. Povedal je, da so krivi profesorji, »proti katerim se bomo borili z vsemi sredstvi, če bo potrebno tudi z administrativnimi.«⁹ Na vidiku so bile že čistke zgodnjih 70. let na univerzah, v kulturi in v politiki nasploh.

Ne začnite revolucije brez mene

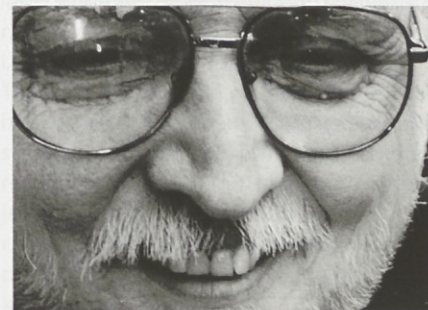
Uprizoritev študentskega upora odseva

6 Prav tam, str. 127-128.

7 V filmu Želimira Žilnika *Zgodnja dela* (Rani radovi, 1969), ki je prišel v kina naslednje leto in referiral beograjske dogodke, je eden izmed študentov, ki poskušajo (neuspešno) radikalizirati kmete, opazil: »Mi smo diletanti. Boljše bi bilo, da plešemo kolo.« In ga tudi zaplešejo.

8 Pavlović, Živojin: *Ispljučak pun krvi: Dnevnik '68, PROMETEJ*, Novi Sad, in KWIT PODIUM, Beograd, 1999, str. 135.

9 Prav tam.

Slobodan Šijan

dvoumnost Šijanovega odnosa do dogodka, v katerem je sodeloval. Titov govor in njegove posledice je doživel kot farso: »Posebej tisto že razvpito kozarsko kolo. Celo leto 1968 je dogodek, ki je v meni ustvaril trajno skepso do gibanj tega tipa. Imel sem močan občutek manipulacije množic.«¹⁰

Babi Papuška doživi največje in zadnje razočaranje med študenti na Filozofski fakulteti. »Torej, začelo se je tudi pri nas,« reče, ko sliši novico o študentskih protestih, in se napoti v Beograd. Šijan poustvari pregreto atmosfero, vključno z recitalom Steva Žigona. Ampak za Babija, ki zahteva juriš na policijo, ni mesta med študenti, ki želijo zadržati avtonomijo univerze. Etiketirajo ga kot provokatorja in vržejo v klet. Med mladimi se že vidijo bodoči liderji samoupravljanja: Svetozar Cvetković kot eden izmed vodij gibanja ali redarji, ki že posnemajo policiste. Babi je med njimi kot divjak. Svoboden, načelen, a neuporaben.

V poskusu postati del zgodovine mu preostane le samomorilska opcija. Babi si zamisli žrtvovanje kot epsko samouničenje, ki ga bo spremenilo v mučenika, kot je bil Che. Vrže se skozi okno, med padcem pa raztrga veliko sliko Karla Marxa na fasadi. Ta kader je primer finega vizualnega humorja, ki povzame zlom leta 1968 v Jugoslaviji. Babi-jeva smrt je jalova, smešna, absurdna. Morda celo žalostna, nikakor tragična. Na koncu se pojavi še sam Radoš Terzić, posebnost na berglah, čigar vpliv na tok zgodovine je enak nuli.

10 Šijan v pogovoru z avtorjem besedila, 20. 5. 2013.

Šijan na snemanju filma

КАКО САМ
СИСТЕМАТСКИ
УНИШТЕН ОД
ИДИОТА

ПРОИЗВОДЉА:
АВАТА ФИЛМ,
УЛРИСН ФИЛМ

Distribucija: УЛРИСН

Kako so me idioti sistematično uničili

In to je tisto, s čemer se mora gledalec pomiriti: Babi ni ne velik človek ne »mali veliki človek«. Šijan izpostavlja posmehu tri plati socializma: uradni birokratski komunizem države, idealistični komunizem mladih in individualistični komunizem obrobneža Babija. Gledalec, ki išče moralno središče filma, ostane praznih rok. Danilo Stojković je imel s tem težave. »Stojković se nikakor ni mogel pomiriti s tem, da mora sebe podrediti liku, ki je popolna zguba. Potreba po veličastnih vlogah je v naših igralcih globoko vrojena (pa tudi če gre za majhne ljudi),« je zapisal Šijan.¹¹ »Vloga Babija Papuške ni

11 Šijan, Svoboda: »Kako sam sistematski uništen od idiota — vizitkarta srpskog filmskog kritičara (lice i naličje)«. *Vreme*, številka 986, 26. november 2009.

premogla nič veličastnega, je prav negacija potrebe po veličastnem ... Ves čas je [Stojković] poskušal v tem kartonastem liku najti nekaj človeško velikega. Ni dojel, da je v tem primeru ideološka dimenzija izpostavila človeško roganju. Menim, da tega ni razumelo tudi veliko drugih, ki so od filma pričakovali vsaj veliko gesto, 'ostrejše kritiko', spet nekaj junaškega, emocije, pravzaprav vse tisto, čemur se film posmehuje.«¹²

Nasprotja v interpretaciji junaka s strani igralca in režiserja je čutiti na platnu. Film spodkopava vsak Stojkovićev poskus, da bi v Babiju našel nekaj velikega, tako da izpade še večji klovn.

Film je neke vrste Šijanovo slovo od srbske kinematografije. Njegov naslednji celovečerec *Davitelj proti davitelju* (Davitelj protiv davitelja, 1985) je bil parodija zahodnega žanra. Potem je odšel v Ameriko.¹³ *Kako so me idioti sistematično uničili* s svojim antijunakom obuja spomin na tiste sesute junake srbskega črna filma, na Šijanov način, seveda; komična slika obrobneža, njegov-ega časa in okolja izpod rok umetnika, ki čuti globoko, absurdistično skepso do družbe okrog sebe.

12 Prav tam.

13 Šijan je po *Davitelju* posnel še tri celovečerce: ameriško koprodukcijo *Secret Ingredient* (Tajna manastirske rakije, 1988), *Siroti mali hrčki* (2010) in *S.O.S. – Spasite naše duše* (2007).